

УДК 75.04(=214.58)(4)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-2-17>**Світлана ОБОРСЬКА,**

orcid.org/0000-0003-3148-6325

кандидат мистецтвознавства, професор,
завідувач кафедри івент-менеджменту та індустрії дозвілля
Київського національного університету культури і мистецтв
(Київ, Україна) lychia0801@gmail.com**РОМСЬКЕ МАТЕРИНСТВО В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ЖИВОПИСІ**

Актуалізація дослідження ромської (циганської) теми в живописі поклала початок формуванню нових напрямків аналізу художніх творів зарубіжних та українських авторів окремих мистецьких епох, присвячених історії, культурі та мистецтву, побуту циганського народу. У зв'язку з чим ромське материнство як один із сюжетних напрямків у живописі вбачається як перспективний для вивчення у мистецтвознавчій сфері, що розглянуто в цій статті. Метою дослідження визначено аналіз теми ромського материнства у творах художників різних країн та хронологічних мистецьких етапів. До переліку необхідних завдань внесено наступні: охарактеризувати образотворчі та композиційні особливості творів живопису, присвячених ромському материнству; інтерпретувати сюжети окремих робіт з урахуванням культури материнства в циганській культурі. До методології дослідження, представленої загальнонауковими та спеціальними методами, належить порівняльний метод, системний та мистецтвознавчий аналіз, теоретичне узагальнення. Все вищезазначене дало змогу встановити новизну дослідження, яка полягає у спробі розглянути тему ромського материнства в живописі та обумовлена відсутністю окремих наукових розвідок у цьому напрямку. Висновок: Встановлено, що тема ромського материнства належить до спектра сюжетних інтересів художників, серед яких Георгій Гаврилай, Франс Галс, Чезаре Аугусто Детті, Амедео Модіґліані, Тиціан та інші. Обґрунтовано, що таким творам переважно притаманна відсутність експресії, властивої циганському народу, яка наявна в зображенні ромських дівчат або жінок без дітей, що займаються ворожінням, танцями тощо. Натомість художньо-композиційні особливості цих творів спрямовані на підкреслення спектра інших емоцій – ніжності та любові до дитини (дітей), спокою, тривоги за майбутнє, обумовленої передусім кочовим способом життя.

Ключові слова: роми, цигани, немовля, дитина, діти, художні твори, художньо-композиційні рішення.

Svitlana OBORSKA,

orcid.org/0000-0003-3148-6325

PhD in Art History, Professor,
Professor at the Department of Event Management and Leisure Industry
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) lychia0801@gmail.com**ROMA MATERNITY IN THE EUROPEAN PAINTING**

Actualization of the study of Roma (Gypsy) theme in painting initiated the formation of new directions of the analysis of the artistic works of foreign and Ukrainian authors of certain artistic eras, dedicated to history, culture and art, life of Gypsy people. In this connection, the Roma maternity as one of the plot directions in painting is seen as promising for study in the field of art history, which is considered in this article. The purpose of the research is determined as the analysis of the theme of Roma maternity in the works of artists of different countries and chronological artistic stages. The following are included in the list of necessary tasks: to characterize the pictorial and compositional peculiarities of paintings dedicated to Roma maternity; to interpret the plots of individual works taking into account the cult of maternity in Gypsy culture. The research methodology represented by general scientific and special methods includes the comparative method, systematic and artistic analysis, theoretical generalization. All of the above made it possible to establish the novelty of the research, which consists in an attempt to consider the theme of Roma maternity in painting and is caused by the lack of separate scientific investigations in this direction. Conclusion: It has been established that the theme of Roma maternity belongs to the spectrum of plot interests of artists, including George Havrylai, Frans Hals, Cesare Auguste Detti, Amedeo Modigliani, Titian and others. It is substantiated that such works are mainly characterized by the lack of expression inherent to Gypsy people, which is present in the image of Roma girls or women without children engaged in fortune telling, dancing, etc. Instead, the artistic and compositional peculiarities of these works are aimed at emphasizing the spectrum of other emotions – tenderness and love for a child (children), peace, anxiety for the future, caused primarily by a nomadic lifestyle.

Key words: Roma people, Gypsies, baby, child, children, works of art, artistic and compositional solutions.

Постановка проблеми. Серед творів живопису, присвячених циганському етносу, окремим напрямком вбачається відображення ролі материнства. Митці, які спостерігали за життям циган (етносу, який не маючи своєї території та держави, вражає своєю консолідованістю та етнокультурними особливостями), виокремили тему циганського материнства для себе як одну з актуальних, яка як ніяка інша демонструє їхній менталітет і життєстійкість звичаїв і традицій, що регламентують створення родини, вагітність, народження й виховання дітей.

Спостережливість та емпатійність художників, у поєднанні з композиційними й виражальними засобами сприяли появи ряду живописних творів, частину з яких обрано нами для осмислення обраної теми. Це дозволить не тільки проаналізувати ці твори, а й привернути увагу широкого загалу до самотньої циганської культури, яка була і залишається предметом посиленого інтересу зарубіжних та вітчизняних художників. На нашу думку, це що стане одним із кроків до зниження рівня упередженого ставлення до ромів у суспільстві.

Аналіз досліджень. Серед наукових праць, присвячених ромам, відсутні ті, в яких тема материнства характеризувалась би засобом вивчення живописних творів. Натомість у дослідженнях творчого доробку кожного з митців, чії роботи описані в цій статті, наявні стислі фактологічні дані про твори, в яких розкривається тема ромських матерів і дітей, або ж, подекуди, історико-мистецтвознавчий аналіз цих творів та провенанс.

Так, на сайті Royal Collection Trust – благодійного фонду, який опікується колекцією творів образотворчого й декоративно-прикладного мистецтва британської королівської родини, частина творів присвячена темі ромського материнства, кожен із яких детально охарактеризований. Як-то, робота авторства Джона Філіпа «Іспанська мати-циганка» (рис. 1).

Рис. 1. Джон Філіп «Іспанська мати-циганка», 1852

З'ясовано, що Королева Вікторія, видатна представниця британської монархії, цікавилась ромською тематикою. У своєму щоденнику від 31 жовтня 1852 р. зробила запис про те, що дуже задоволена ескізами Джона Філіпа, на яких зображено іспанських циган. Після чого придбала один із творів у художника та подарувала своєму чоловіку, принцу Альберту на Різдво 1852 р. Цей подарунок, як зазначено на сайті Royal Collection Trust, було зроблено тоді, коли родина чекала на восьму дитину, що вбачається символічним у контексті сюжету роботи (John Phillip, б. д.).

При подальшому аналізі матеріалів, дотичних до теми статті, було взято до уваги праці вітчизняних та зарубіжних дослідників культури, звичаїв і традицій циган, оскільки це дозволило науково інтерпретувати інтерес художників до теми ромського материнства й об'єктивно характеризувати окремі твори. Сюди класифіковано фундаментальну працю А. Фрейзера «Цигани» (з серії «Народи Європи»), який згадує традиції родинності, багатодітності, культ материнства тощо. А також, акцентує на тому, що «Коли цигани постукали у браму Західної Європи під виглядом пілігримів, вони збудили велику цікавість...» (Fraser, 1995: 13).

З впевненістю сюди можна віднести й інтерес тогочасних художників. О. Баранніков, видатний український дослідник циганського народу, в праці «Українські цигани» описує їхні сімейні цінності та особливості виховання дітей, ставлення до них у соціумі (Баранніков, 1931: 57). Наукові розвідки Н. Деметер, В. Наулка, Б. Чирка та інших вчених, присвячені у тому числі й сімейному побуту, традиціям та описують роль жінки в сімейній ієрархії, її функцію як матері, специфіку виховання дітей. Є. Навроцька та В. Фернега розкривають проблематику сучасного зростання та освіти циганських дітей, звертаючись до історичної ретроспективи питання (Навроцька, 2000; Фернега & Фернега, 1998).

Ставлення до дітей дала змогу осмислити праця Є. Навроцької та В. Човки «Прикмети та забобони ромів Закарпаття», написана ромською мовою на ужгородському діалекті (Навроцька, Човка та ін., 2017).

Мета статті полягає у вивченні теми ромського материнства в художніх творах митців різних країн та хронологічних мистецьких етапів.

Виклад основного матеріалу. Життя циган ще з часів їхнього перебування на території Індії до розселення світом, від народження і до смерті чітко регламентується, з урахуванням певних локальних варіацій. На сайті ужгородської гро-

мадської організації «Правозахисний фонд «Розвиток», в межах аналізу звичаїв і традицій народження дітей та специфіки ромського батьківства, вказано: «Життя ромів було сповнене поневірянь, постійного впливу на елементи їх культури, які щоразу переміщувалися з місця на місце. З цих причин, наявність та суворість законів й традицій були необхідною умовою для виживання та збереження власної ідентичності. Це стосується й ритуалу народження дитини». Прихід дитини в цей світ є особливою подією в житті циганської сім'ї та всього роду, оскільки вона продовжує його лінію, викликає в циганському соціумі пошану (Ромські звичаї та традиції, 2017).

Фахівці цієї громадської організації наступним чином описують процес виховання дітей, якому властива сталість традицій: «Ромських батьків могли б назвати надзвичайно «вільними» у вихованні своїх дітей, якщо порівнювати зі стандартами неромів. Але не можна сказати, що ромські батьки не відчують труднощів із вихованням дітей. Ромська дитина грає по своєму бажанню, імпровізує свої розваги. Але дитина поважає і дорожить своїми батьками... Дитина перебирає звички батьків, а надалі завжди допомагає їм. Так само він або вона вивчає традиції свого народу, бере участь у його трансформації та подальшому розвитку».

Безумовно, попри деяку відособленість циган від інших народів, вищесказане не могло залишитись поза увагою представників цих народів. У зв'язку з чим художники, перебуваючи в постійному пошуку ідей для втілення на полотні, звертали увагу на інститут циганського батьківства, де особливу їхню увагу приваблював образ матері-циганки. Що, на нашу думку, також пов'язано з культом материнства, в якому статус матері був і залишається рівнозначним соціальним і професійним досягненням жінки: чим більшими є материнські досягнення циганки (кількість дітей, якість їхнього виховання), тим більше її шанують.

Тож, як вже зазначалось, у зв'язку з цим, ромські матері завжди були популярним об'єктом зображення в живописі: образ турботливої ромської матері став частим мотивом у живописі різних епох та країн. Він уособлює зв'язок між поколіннями, стійкі родинні цінності, а також, колоритну красу циганської культури. Під час аналізу творчого доробку багатьох художників, виокремлено тяжіння їх при зображенні циганських матерів із дітьми до портретів та жанрових сцен.

До найвідоміших та найбільш ранніх полотен цієї теми належить твір Тиціана «Циганська Мадонна» (рис. 2), яку інтерпретують так через темний колір очей і волосся, смуглу шкіру, темно-

червоний колір сукні молодої матері. У її постаті вбачається достоїнство та спокій, які є опорою для маленького сина, який нещодавно почав ходити та однією рукою тримається за руку Мадонни, а іншою допитливо торкається до тканини на її правій руці. Цим самим материнська поза відображає готовність не лише підтримати свою дитину у випадку її слабкості, а й показати оточуючий світ. Художник за допомогою витонченого ліричного колориту з переважанням світлих відтінків зеленого, бежевого, сірого й коричневого кольорів тла підкреслив поетичну материнську ніжність.

Рис. 2. Тиціан «Циганська Мадонна», 1510–1511

Отже, художники намагались зафіксувати й передати сильний зв'язок циганок зі своїми дітьми, жертвність та невтомне піклування про нащадків. Але, разом із тим, не поринути в зайву портретну статику (як при зображенні, наприклад, матерів різних європейських народів). Тому такі картини у переважній більшості, завдяки комбінації кольорів та динаміці ліній передають неповторне забарвлення ромського характеру, способу життя і побуту.

Одним із найвідоміших є твір «Циганка з дитиною» нідерландського митця Франса Галса. На полотні зображена молода циганка, яка тримає на руках немовля. Її погляд сповнений любові та турботи про дитину. Картина передає глибокий зв'язок між матір'ю та дитиною. Іншим прикладом є робота угорського художника Міхая Мункачі «Циганка з дитиною». Композиція картини дуже динамічна – мати тримає дитину однією рукою, а іншою намагається прикрити її від вітру. У материнській позі відчувається турбота і прагнення захистити своє маля.

Окрім згаданих вище полотен Франса Галса та Міхая Мункачі, існує чимало інших картин з

зображенням ромських матерів. Однією з найвідоміших є робота іспанського художника Мурільйо «Циганка з хлопчиком». На картині представлена молода циганка в яскравому одязі, яка обіймає свого малолітнього сина. Його обличчя приховане в її одязі, проте сама поза передає теплоту, любов і довірливі стосунки між матір'ю та дитиною.

Рис. 3. Девід Вілкі «Мати-циганка», I половина XIX ст.

Такою ж виразною у своєму спокої є ромська мати з немовлям авторства Девіда Вілкі (рис. 3). Художник використав реалістичну живописну манеру та чорне тло як тонкий психологічний маневр, завдяки якому особистість юної циганки, яка годує немовля груддю, тримаючи його на руках, сприймається дещо задумливою, абсолютною протилежністю грайливих образів циганок-ворожок та циганок-танцівниць.

Значно життєрадіснішим та більш романтизованим є портрет циганки з малям, створений Чезаре Аугусто Детті (рис. 4). Художник досяг цього завдяки світло-тіньовим експериментам – особливо, на обличчях та волоссі. Образ матері, яка тримає в одній руці дитину, а в іншій барабан, є підтвердженням того факту, що ромські жінки вміло суміщали дві місії – виховання дітей та заробітки, до чого діти з раннього дитинства були залучені, зростаючи в гармонії з діяльністю родини й життям табору. Але не варто забувати й про намагання соціуму вберегти дітей, про що свідчить наступне повір'я: «Кана ашарен ле чаворес ода ко вакерел, трівал чунгарел аври, гой ле чаворес те наден якхгало. Коли кажуть щось добре про дитину, той, хто каже, тричі спльовує, щоб не зурочити» (Навроцька, Човка та ін., 2017: 17).

Рис. 4. Чезаре Аугусто Детті «Циганка з малям», 1877

Робота Педера Северина Кройера «Дві циганки біля своєї хижі» (рис. 5) також підтверджує думку про те, що діти як кочових, так і осілих циган зростали, інстинктивно цілком підлаштовуючись під уклад життя родини, роду, табору або поселення. Робота, в якій центральну роль посідає невимовна сонячність, представляє двох циганок, одна з яких робить букети з живих квітів, а інша вишиває. Поруч з останньою, розніжившись під гарячим сонцем, притулившись до спідниці матері, на землі спить голе немовля, яке виглядає щасливим та умиротвореним, зростаючи в єдиному ритмі з життям циганської общини.

Рис. 5. Педер Северин Кройер «Дві циганки біля своєї хижі», 1878

Амедео Модільяні в роботі «Циганка з дитиною» (рис. 6), попри очікування глядача, що назва буде відповідати дещо стереотипізованому циганському колориту, представив циганку-матір у філософському ракурсі. Поза жінки, її умиротворене обличчя кардинально відрізняються від циганських типажів, навіть попри дуже смуглу шкіру, чорне волосся і яскраво-блакитні очі. Художник узагальнив це враження світлими тонами сорочки. І навіть комір одного з найпоширеніших кольорів у гардеробі циганок – червоний – не впадає в очі, зливаючись з кольором шкіри жінки.

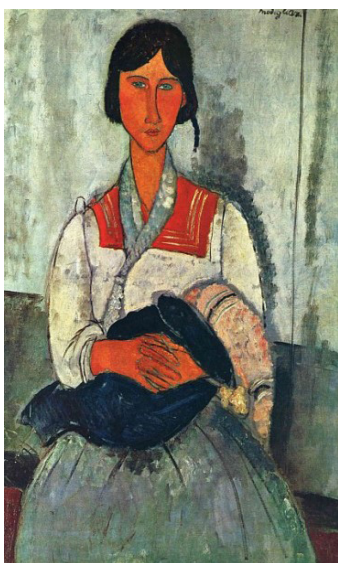

Рис. 6. Амедео Модільяні «Циганка з дитиною», 1919

Окремо варто описати роботи, в яких відображені сцени табірної життя, які не лише демонструють стосунки між матір'ю та дітьми, а й допомагають осмислити родинну й табірну ієрархію циган, їхній побут. Як-то, в роботі Джорджа Морланда «Циганський табір» (рис. 7), де представлена родина, яка відпочиває на лісовій галявині. Ліворуч зображено сплячого батька, по центру – мати, яка сидить спиною до глядача. На її колінах, обличчям до матері сидить донька, а за материнською спиною – хлопчик у рваних штаних та кожусі. Зовнішній вигляд родини свідчить про невеликі статки, але їхні пози та емоції дівчинки промовляють про довірливі стосунки між матір'ю та дітьми. Як і про те, що в циганських родинах вихованням дітей займалась переважно жінка. І якщо чоловік через певні обставини втрачав доходи, вона також і утримувала сім'ю, займаючись ворожінням або жебракуванням. Оскільки ці професії в системі занять були суто жіночими.

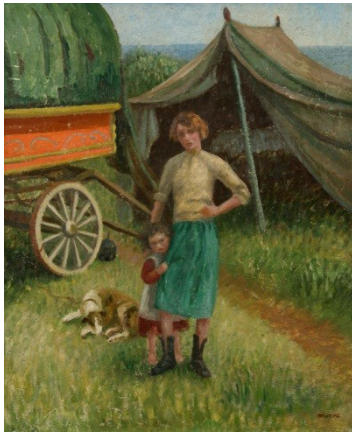
Рис. 7. Джордж Морланд «Циганський табір», 1790–1804

Виходячи з цього, вважаємо, що, в бажанні зобразити красу ромського материнства, окрім колориту, художників цікавив наступний парадокс, який вони не до кінця розуміли, але зображали у своїх творах: заміжні циганки часто були економічно незалежними, але водночас не відстоювали своє рівноправ'я в родині, що пов'язано з табірним вихованням. Таку бурхливу суміш із незалежності та жертвовності материнства, смиренності ми й бачимо в багатьох роботах різних періодів. Тобто, циганки-матері, маючи всі можливості проявляти дух фемінізму, жили в резонансі зі звичаями й традиціями, які наказували бути покірними та дуже скромними. Про це свідчать картини, в яких ромські матері сповнені статки, спокою, любові до своїх дітей.

А якщо звернути увагу на портрети юних дівчат, або ж жінок, поруч із якими не зображено дітей, але ці жінки, наприклад, ворожать чи танцюють – таким творам притаманна експресія. Оскільки саме в професії жінки проявляли себе сміливо та навіть зухвало. А барвисте вбрання й екзотична зовнішність слугували неповторним антуражем для втілення цих жіночих образів на полотні.

Більш незалежними ромські матері зображені у творах митців ХХ століття. Художниця Марджорі Френсіс Бруфорд у роботі «Циганський табір» (рис. 8), обрала тлом для зображення молодої циганки та її доньки відкриту місцевість із розлогими краєвидами й зеленою травою. Згідно з композиційним задумом, середнім тлом, розміщеним ближче до глядача, слугує сучасна палатка («нащадок» циганського шатра) і критий віз-кибитка. Мати з дитиною та їхньою собакою розміщені на передньому плані. У позі матері, її вбранні й зачісці, які відповідають моді 1950-х років, вбача-

ється впевненість у собі та готовність у разі чого захистити свою дитину, яка засоромилась уваги художниці та шукає прихистку, тримаючись за спідницю мами.

Рис. 8. Марджорі Френсіс Бруфорд «Циганський табір» (I половина ХХ століття)

Невичерпний оптимізм ромів зобразив угорський художник Георгій Гаврилай у роботі «Циганська мати з дитиною», де усміхнена циганка, вбрана в яскраво-жовту хустку, зелену сорочку й червону спідницю, тримає за руку дитину в білому одязі, яка в цей момент їсть (ймовірно, окраєць хліба). Попри те, що вони стоять босоніж, це не заважає матері й дитині радіти тому моменту життя, в якому їх зобразив митець. Цей факт, на нашу думку, є одним з основоположних законів існування циган, який допоміг їм зберегти свою етнокультурну єдність.

Висновки. У статті проаналізовано та аргументовано інтерес художників доби Відродження – кінця ХХ століття до теми ромського материнства. З цією метою охарактеризовано роботи Марджорі Френсіс Бруфорд, Девіда Вілкі, Георгія Гаврилая, Франса Галса, Чезаре Аугусто Детті, Педера

Рис. 9. Георгій Гаврилай «Циганська мати з дитиною», 1989

Северина Кройера, Амедео Модільяні, Джорджа Морланда, Міхая Мункачі, Мурільйо, Тиціана, Джона Філіпа.

Встановлено, що митцями на тлі загального зацікавлення самотньою культурою циган та їхнім укладом життя, засобами образотворення втілено їхнє бачення ромського материнства у портретах, жанрових творах та пейзажах. Виявлено, що серед зображень циганських жінок з дітьми переважають парні образи ромок з немовлятами або дітьми до року життя. Значно рідше зустрічаються зображення жінок з дітьми старшого віку, як і з двома та більше дітьми. Майже всі ці твори, попри різноманітні художньо-композиційні особливості, об'єднують дуже видимий, значно нижчий рівень експресії, на відміну від тих творів, де циганські жінки й дівчата зображені без дітей. Таким чином, твори, присвячені ромському материнству, передають інший спектр емоцій, серед яких домінує любов, спокій, ніжність, тривога за майбутнє дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранніков О. П. Українські цигани / ред. А. М. Лобода. Київ : друк. Всеукр. Акад. Наук, 1931. 70 с.
2. Данілікін О. Культура циган України: минуле і сучасність. Київ, 2001. 77 с.
3. Зіневич Н. О. Цигани в Україні: формування етносу і сучасний стан. *Український історичний журнал*. 2001. № 1. С. 40–52.
4. Латник Г. Легенди циганських кочівель : Поет. переказ фольклору ромів. Київ : Мапа, 2000. 84 с.
5. Навроцька Є. Проблеми навчання і виховання дітей ромської народності. Матеріали семінару-практикуму керівників недільних шкіл національних меншин Закарпаття. Ужгород, 2000. С. 29–32.
6. Прикмети та забобони ромів Закарпаття / Є. Навроцька та ін. Ужгород : Вид-во Олександри Гаркуші, 2017. 40 с.
7. Ромські звичаї та традиції: Народження. *Правозахисний фонд «Розвиток»*. URL: <https://rozvitok.org/romskivzichai-ta-tradicii-narodzhennia/> (дата звернення: 31.12.2023).
8. Фернега В., Фернега Т. Проблеми освіти дітей циганського етносу. *Науковий вісник УжДУ*. 1998. № 1. С. 75–78.
9. Fraser A. *The Gypsies*. 2nd ed. Oxford : Wiley-Blackwell, 1995. 384 p.
10. John Phillip (1817–67) – A Spanish Mother. *Royal Collection Trust*. URL: <https://www.rct.uk/collection/404588/a-spanish-mother> (дата звернення: 31.12.2023).

REFERENCES

1. Barannikov, O. P. (1931). *Ukrainski tsyhany* [Ukrainian Gypsies]. (A. M. Loboda, Red.). drukarnia Vseukrainskoi Akademii Nauk. [in Ukrainian].
2. Danilkin, O. (2001). *Kultura tsyhan Ukrainy: mynule i suchasnist* [Gypsy culture of Ukraine: past and present]. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Zinevych, N. O. (2001). *Tsyhany v Ukraini: formuvannia etnosu i suchasnyi stan* [Gypsies in Ukraine: formation of the ethnic group and current status]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 1, 40–52. [in Ukrainian].
4. Latnyk, H. (2000). *Lehendy tsyhanskykh kochivel : Poet. perekaz folkloru romiv* [Legends of Gypsy nomads: Poetic retelling of the Roma folklore]. Kyiv : Mapa. [in Ukrainian].
5. Navrotska, Ye. (2000). *Problemy navchannia i vykhovannia ditei romskoi narodnosti* [Problems of education and upbringing of Roma children]. U *Materialy seminaru-praktykumu kerivnykiv nedilnykh shkil natsionalnykh menshyn Zakarpattia* (s. 29–32). Zakarpatske oblasne upravlinnia statystyky. [in Ukrainian].
6. Navrotska, Ye., Chovka, V., Selesh, O., Tyrpak, S., & Chovka, K. (2017). *Prykmety ta zabobony romiv Zakarpattia* [Signs and superstitions of the Roma of Transcarpathia]. Vydavnytstvo Oleksandry Harkushi. [in Ukrainian].
7. *Romski zvychai ta tradytsii: Narodzhennia* [Roma customs and traditions: Birth]. (2017). Pravozakhysnyi fond «Rozvytok». Retrieved from <https://rozvitok.org/romski-zvichai-ta-tradicii-narodzhenn/>. [in Ukrainian].
8. Ferneha, V., & Ferneha, T. (1998). *Problemy osvity ditei tsyhanskoho etnosu* [Problems of education of children of the Gypsy ethnic group]. *Naukovyi visnyk UzhDU*, (1), 75–78. [in Ukrainian].
9. Fraser, A. (1995). *The Gypsies* (2ed.). Wiley-Blackwell.
10. *John Phillip (1817–67) – A Spanish Mother*. (n. d.). Royal Collection Trust. Retrieved from <https://www.rct.uk/collection/404588/a-spanish-mother>.